

Հաստաբեւտ մեծ կաղնին, նման երբեմնի Լիբանանի դարաւոր մայրիներուն, յեղակարծօրէն կ'իյնայ և ահաւոր ու մեծ բաց մը կը ձգէ իր ետին:

Որքան խոր և անչափելի եղաւ Հայրապետին մահուամբ գոյացած կորուստը, նոյն համեմատութեամբ ալ համազգային և համայնական եղաւ հայ ազգին վիշտը: Դժուար է Հանգուցեալ Վեհ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին կեանքը պատկերացնել: Բազմահմուտը, հայրենասէրը, բեմքասացը, մեծ ուսանողը, Հայ Եկեղեցւոյ Միասնականութեան Առաքեալը, միացած և ի մի խառնուած էին Վեհ. Գարեգին Կաթողիկոսին մէջ, կազմելով ճշմարիտ և իսկապէս հայ հոգեւորականը:

Իր անձը համակ հոգիի, հաւատքի, սիրոյ, նուիրումի միւլոնարոյր օծութիւն մը, աստուածային շնորհք մը ու լուսեղէն կառույցք մը ունէր: Եթէ ուզէինք բարացուցել նոսրեմեծ Հայրապետին անձը, պէտք է ըսէինք անվարան՝ Հայ Եկեղեցւոյ Միասնականութեան Առաքեալը, որ միութեան արդիւն եկեղեցականը եղաւ ամենուրեք: Ան՝ մեր օրերուն իրական և ճշմարիտ տեսանողն էր, մարգարէական հզօր և շանթահարող շունչով, որ կուգար մեր երանաշնորհ Հայրապետներէն:

Հարապաղցի (Արցախ) էր, ժառանգած հայ լեռնաշխարհի ազատութեան շունչը, իսկ Ս. Էջմիածինը անոր սրտին և հոգիին մէջ հրդեհած էր հայրենիքին սէրը, անկիւզելի մօրենիին կրակովը վառուած:

Հանգուցեալ Հայրապետը, իր ծննդավայրին մէջ (Ջիւանշիր դաւառին, Չարտախլու գիւղը) իր նախնական կրթութիւնը ստանալէն վերջ, մօրեղբօրը Անտոն Վարդապետին հոգածութեամբ կը մեկնի Ս. Էջմիածին և կ'աշակերտի Գէորգեան Ճեմարանին, ուր՝ բոլորին ուշադրութեան առարկայ կը դառնայ: 1888ին Աւագ Սարկաւազ կը ձեռնադրուի և Օրմանեան Սրբապանին հնարամիտ կարգադրութեամբ կը յաջողի 1892ին Գերմանիա մեկնիլ: Ան՝ Լայքցիկի, Պերլինի և Վիէննայի գերմանական համալսարաններուն մէջ մօտ 5 տարիներ, իր երիտասարդական կրակոտ և աշխոյժ տարիներուն մէջ, ուսաւ աստուածաբանութիւն և փիլիսոփայական պատմութիւն և ապա իբրեւ աւարտաճառ (Thèse) գրեց «Մի կամքի

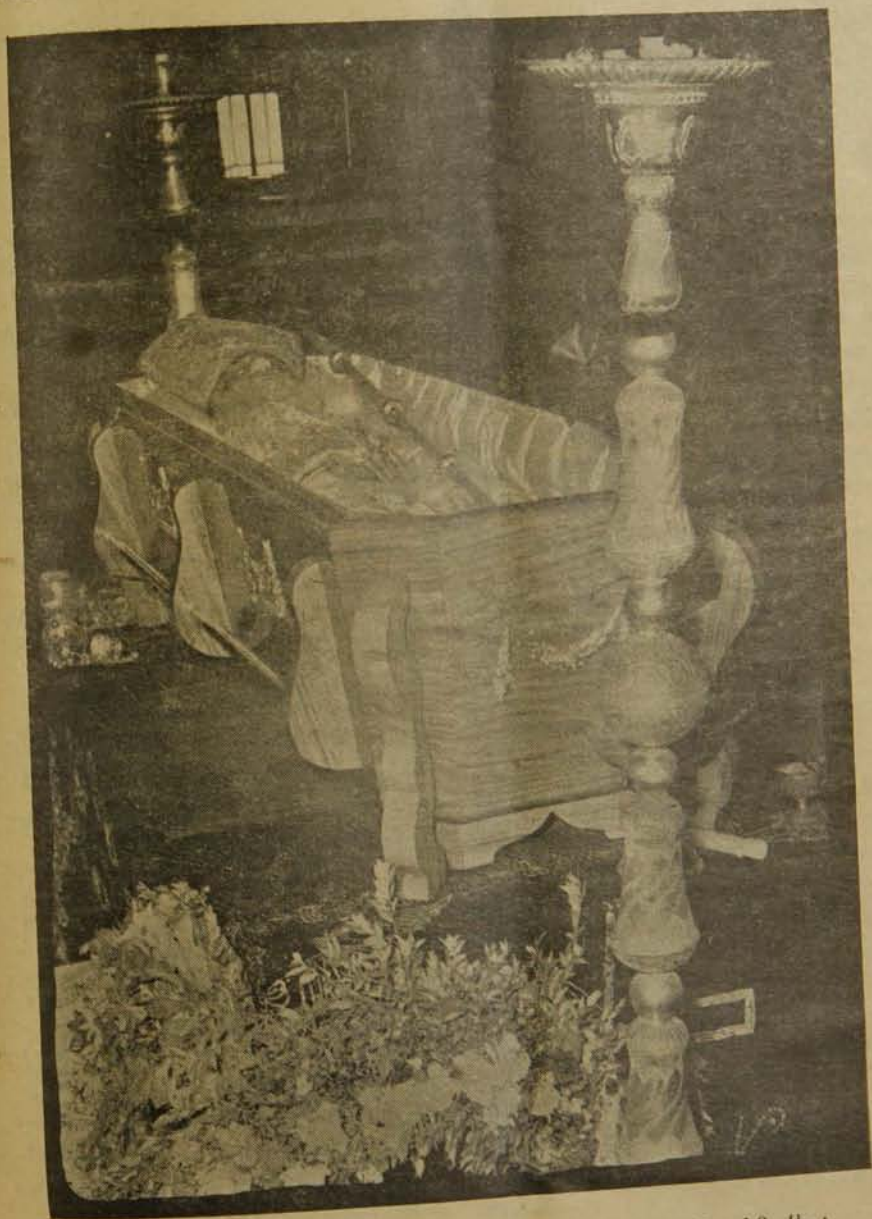
վարդապետութեան ծագումը, Հայ և Յոյն աղբիւրների քննադատութեամբ» աշխատասիրութիւնը և ստացաւ Փիլիսոփայական Տօքթորի աստիճանը (1897):

1897ին Գերմանիայէն Ս. Էջմիածին կը վերադառնայ. նոյն տարին, Ս. Գայիանէի վանքին եկեղեցիին մէջ արեղայ կը ձեռնադրուի պահելով իր աւագանին անունը և Գէորգեան Ճեմարանին մէջ ուսուցիչ կ'անուանուի, ուր կ'աւանդէ Հայ Հին Մատենադրութեան և Աստուածաբանութեան դասընթացքները: 1900ին կ'ընտրուի Թիֆլիսի Հայոց Առաջնորդական Փոխանորդ: Ինչպէս որ Կ. Պոլիս Արեւմտեան Հայերէ մտաւորական և հարուստ դասակարգին մշակոյթի կեդրոնն եղած էր, նմանապէս Արեւելեան Հայերէ մտաւորական և հարուստ դասակարգին մշակոյթի կեդրոնն էր Թիֆլիսը: Հոգելոյս Հայրապետը, Թիֆլիսի մէջ ազգային և մտաւորական մեծ գործունէութիւն մը կ'ունենայ. հակառակ իր կամքին 1905ին կը վերադառնայ Ս. Էջմիածին և իրեն կը յանձնուի Գէորգեան Ճեմարանին վերատեսչութիւնը և Ս. Էջմիածին պաշտօնաթերթ «Արարատ» ամսագրին խմբագրութիւնը: Այդ թուականէն սկսեալ, Վեհափառ Հայրապետը կը խորացնէ իր գիտական, բանասիրական, գրչագրական հետազօտութիւններն և ուսումնասիրութիւնները և ինքզինքը կը նուիրէ Հայ մանրարուեստներու և բանասիրութեան: Կ'ընտրուի իսկական անդամ Ռուս Կայսերական Հնագիտական Ընկերութեան: Երեւանի համալսարանին հնագիտական ամպիոնի ղեկավար կը նշանակուի, նոյն ատեն Երևանի գիտական հետազօտութեան անդամ կ'ընտրուի, նկատի ունենալով իր բազմաբնու գիտական ուսումնասիրութիւնները: 1911ին Երուսաղէմ կ'այցելէ ուխտաւորութեան և ձեռագիրներու ուսումնասիրութեան համար: 1917-ին եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի, իսկ 1927-ին արքեպիսկոպոս: 1927-ին իրիմի, Նոր-Նախիջևանի և Ռուսաստանի Առաջնորդ կը նշանակուի: Հոգելոյս Հայրապետը, իբրեւ յարատեւ ուսումնասիրող և վերձանող, դուրսէն դադար չունեցաւ և իբրեւ այդ կոթողական և մագիստրոսական աշխատութիւններ արտադրեց: Հոգելոյս Հայրապետին միակ տեսլականը եղաւ իր ժողովուրդին տալ մեր անցեալին մեծ և անկորնչելի արժէքները:

գրեւոր գրչագիրները և անոնց յարաբերական
ազատագրումը յընթացս դարերու, անոնց
վերջով գրական, պատմական, գիտական և
սոցիալական ուսումնասիրութիւններ, մէկ
ընթացով ցոյց տալ հայ ժողովրդին անցեալի

և խրախուսեց հայկական բանակը և հայ-
րենասիրական բողոքունչ խօսքերով հրա-
զինեց հայ հոգիները:

Կարսի անկումը խոշոր վէրք մը՝ բացաւ,
ինչպէս բովանդակ հայութեան նոյնպէս և

Վեհ. Հայրապետին դագաղը Անթիլիասի Մայր Տաճարին մէջ:

արուեստը իբրեւ ստեղծագործող և շինարար
մի մեծ ժողովուրդ... Ան՝ Սարտարապատի
պատերազմին (Հոկտ. 1920) մասնակցեցաւ
և այդ պատմական հերոսամարտին նախըն-
թաց օրը, իբրեւ մեր օրերուն Նոր Ղեւոնդ
երէցը, խաչ և սուր ի ձեռին, քաջալերեց

Հայրապետին որտեղ մէջ: 1934-ին, Լու-
սահոգի և երջանկայիշատակ Վեհ. Խորէն
Ա. Կաթողիկոսին կողմէն հայրապետական
լիազօր նուիրակ նշանակուեցաւ և Սփիւռ-
քի բովանդակ հայութեան մէջ, իր հայ-
րապետական առաքելութիւնը, մեծ խան-

ՊԱՏՄԻՉԸ՝ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹԻՆ

Պարտաւոր եմ իմ վերնագիրին յանդգնութիւնն ու յաւակնութիւնը մեղմել Գ. Յովսէփեանին իսկ բառերովը որոնք զմայլելի պարկեշտութեամբ մը, գիտակցութեամբ մը կը մնան աւելի ասդին քան համադրութեանց արտօնած արծակութիւնները:

Սոսեցայ խաղբակեանէն, հոն մուտք ունեցող իրաւ մատենագիրներուն առիթով: Ու հազիւ թելադրեցի թէ այդ մեծածաւալ գործին տիրական նկարագիրը կերպրեցաւ արուեստի յիշատակարաններուն մեզի մատուցումովն էր պայմանաւոր: Գիտենք որ մանրակարգութեան անտիպ աշխատասիրութիւնը նոյն ոգիով մատուցումներու հանդէս մըն է: Կարգացէք Նիւրքեր եւ ու-

սումնասիրութիւններ հայ արուեստի եւ մշակոյթի պատմութեան ընդհանուր վերնագրին տակ լոյս տեսած գործերը:

Ով որ այցելած է Վեհափառին ու կախած յոգնած նայուածք մը անոր դարաններուն հասակին, որոնց իւրաքանչիւր խորշին — աչքին — մէջ այս անունները մատուցող նախանիւթերը, մեծ պահարաններու մէջ կը քնանան, սպասելով յարութեան կոչին, ալ չի կրնար մոռնալ զանծին հարցատուեան չափով, հաւաքողին անհուն աշխատանքը:

... «Կը յաջողուի՞ մեզ ամբողջական դարձնել գործը, Աստուծոյ կամքն է, մեր կեանքի տեւողութեան եւ գիտական աշխատանքներով զբաղուելու յարմարութիւն-

դաժառութիւն ստեղծեց հանդէպ հայրենիքին եւ Ս. Էջմիածնին: 1938-ին, Հիւս. Ամերիկայի առաջնորդ ընտրուեցաւ, ուր, մօտ 5 տարիներ պաշտօնավարեց:

10 Մայիս 1943-ին, Անթիլիաս գումարուած Պատգամաւորական Ժողովը գրեթէ միաձայնութեամբ զինքը Կիրիկիոյ Կաթողիկոս ընտրեց, իբրեւ արժանաւոր յաջորդ եւ գահակալ Շնորհալիներու աստանդական Աթոռին: Իրապէս ինք եղաւ ազգընտիր, արժանընտիր եւ արժանավայել Կաթողիկոս մը: Իր ընտրութենէն 1945-1952 ըման եօթը տարիներ գահակալեց, իսկ վերջին մէկուկէս տարին անկողին ինկաւ, իբրեւ հիւանդ:

Հոգելոյս Հայրապետին թաղումը եղաւ համազգային, եւ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը 5 անձերէ բաղկացեալ պատուիրակութիւն մը նշանակեց թաղման հանգիստութեանց ներկայ գտնուելու համար:

Իրեն համար, իբրեւ արուեստագէտ եւ մշակուած միտք, գրչագիրները, ուր ցուցած եւ հայելիացած կը մնան հայ ստեղծագործ հանճարին գանձերը, մեր պատմութիւնը եւ արուեստի նուաճումները, նըւերական եւ թանկարժէք սրբութիւններ էին:

Իր կողմէն աշխատասիրուած բոլոր

գործերը կոթողական գործեր եղան, մին միւսէն գեղեցիկ, մին միւսէն հմտալից եւ թանկարժէք:

Իրական մեծութիւն մը, հանճարափայլ անձնաւորութիւն մը իր ամբողջ ունեցածը Հայ ազգին եւ Հայ եկեղեցիին տալով մեզմէ կը մեկնի, կոթողական յիշատակներ ձգելով մեզի:

Պատմական, բանասիրական իր գործերը, ի մասնաւորի մեր բազմահազար զբրջագիրները, որոնց մեծ մասը իր կողմէն հանգամանօրէն եւ գիտնականօրէն քննուած եւ ուսումնասիրուած են, փոքր մասով միայն հրատարակուած են: Հոգելոյս Հայրապետը, թանկարժէք ժառանգութիւն մը եւ կտակ մը կը թողու Հայ ազգին, Հայոց եկեղեցիին եւ ի մասնաւորի Մեծի Տանն Կիրիկիոյ Միաբանութեան, որպէսզի՝ անոնք մաս առ մաս տպագրուին եւ հրատարակուին, ասով միայն իր երազը կ'իրականանայ եւ Հոգելոյս ու մեծ Հայրապետին հոգին կը հրճուի երկնային ու յաւիտեական օթեւանէն:

Սուրբ ու արցունք իր անթառամ յիշատակին եւ անունին:

ՆԱԲ ՆԱԽԻՋԵԻԱՆՅԻ

Երուսաղէմ